

УДК 161:316.422

Біденко Ю.М.

МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КРИЗИ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються реформи як різновид політичного процесу, в який, виходячи з його стратегічних цілей, має бути активніше включено громадянське суспільство. базуючись на принципах нового публічного менеджменту та «належного врядування», а також, беручи до уваги реальний рівень розвитку громадянського суспільства в Україні, автор пропонує набір його мінімальних необхідних функцій у процесі реформування.

Ключові слова: модернізація, реформи, політичний процес, громадянське суспільство, новий публічний менеджмент, «належне врядування», соціальний капітал.

Постановка проблеми. Глобальна економічна криза поставила під сумнів адаптивну здатність цілої низки механізмів державного регулювання суспільного управління, економіки, соціальної сфери, освіти та науки. Процеси 2008-2010 року, що немовби за принципом доміно вразили фінансову, виробничу, податкову сфери, створивши значні ефекти у соціально-гуманітарній системі, засвідчили необхідність модернізації низки країн Західної та Центральної Європи, СНД та Східного регіону.

Таким чином, однією з закономірних реакцій на кризу стало те, що у більшості країн Східної Європи, а особливо СНД, термін "модернізація" знову увійшов до політичного, бізнесового та науково-експертного дискурсу. Дійсно, природа і механізм дії модернізації корелятивно узгоджується і змістовно переформується із концепцією "виклика/відповіді" А. Тойнбі, яка полягає в тому, що деякий зовнішній виклик пробуджує в суспільстві внутрішній креативний імпульс, котрий стимулює здійснення перетворень. Такими чинниками зовнішнього впливу можуть бути природні зміни, поразка у війні чи загроза завоювання з боку сусідів. Йдеться як про реальну, так і про потенційну загрозу безпеці й навіть соціально-економічні успіхи суперників. Глобальна економічна криза продемонструвала, що ці виклики можуть носити суцільний та складно передбачуваний характер.

Отже, для пострадянських країн практична та наукова проблематика комплексної модернізації постає у багато разів актуальнішою із врахуванням "радянської спадщини" в системі державного управління та суспільній свідомості, а також на тлі частковості, переривчастості та слабкій ефективності реформ першого десятиріччя після розпаду СРСР, необхідності науково-методологічного та аналітико-практичного супроводження модернізаційних змін тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модернізаційні теорії, що з'явилися у другій половині ХХ ст. та були пов'язані з персоналіями С. Айзенштадта, Д. Лернеу, Д. Клмаана, Т. Парсонса, Р. Патмена, від початку увійшли до мейн-стріму західної соціологічної, політичної науки, культурологічних, компаративістських студій. Тематика участі громадянських об'єднань та інституцій у політичному процесі має давню історію теоретичної розробки, що відображена у працях Г. Алмонда, Дж. Александера, Дж. Кіна, П. Лассуелла, С. Мілля, Л. Пая, А. де Токвілля та низки українських учених, але не завжди має прикладне застосування на вітчизняних теренах. Після створення незалежних держав та необхідності модернізації пострадянських суспільств означена наукова проблема пригортає увагу вітчизняних учених, серед яких О. Бабкіна, В. Бебик, С. Варналій, П. Горбатенко, А. Колодій, М. Михальченко, О. Михайловська, О. Новакова, Ф. Рудич, В. Якушик та ін.

Мета статті. Метою даної статті є визначення функцій громадянського суспільства в процесі комплексних модернізаційних реформ в Україні. Серед основних завдань можна виділити взаємовідношення та порівняння категорій модернізації, реформ та політичного процесу, визначення державної та суспільної складових у цих процесах, принципів та етапів, а також потенційної ролі громадянського суспільства в реформуванні країни.

Виклад основного матеріалу. Існують різні точки зору щодо сутності модернізації. Одні дослідники вважають модернізацією перехід від традиційного суспільства до сучасного, інші відзначають дві фази модернізаційних переходів – від аграрного до індустріального та від традиційного до сучасного соціуму, а дехто витлумачує модернізацію єдиним процесом, який був започаткований буржуазною революцією в Нідерландах у 1580 році, триває досі й відбуватиметься щонайменше впродовж ХХІ століття. Відтак, модернізація – це будь-яке динамічне, свідомо регульоване і якісно оптимізоване перетворення в економічній і політичній сферах суспільства.

Як зазначає Д. Лернер, "модернізація – це сучасний термін, який використовується для характеристики світового процесу, що відбувається впродовж тривалого часу – процесу соціальних змін, в результаті яких менш розвинені суспільства набувають характеристик, притаманних більш розвиненим суспільствам¹".

Як свого часу зазначив Т. Парсонс, "рух до модернізації охопив весь світ. Еліти більшості немодернізованих суспільств сприймають найважливіші цінності сучасності – насамперед цінності, котрі стосуються економічного розвитку, освіти, політичної незалежності та деяких форм демократії. Хоча інституціалізація зазначених цінностей упродовж тривалого часу ще залишатиметься суперечливою, прагнення до модернізації в незахідному світі, найімовірніше, не призупиниться²". Схоже, що криза наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст. знову актуалізувала цю тезу.

¹ Lerner D. Coleman J., Dore R. *Modernization* [w:] "International Encyclopedia of the Social Sciences". NY, 1968, Vol. 10, s. 386.

² Парсонс Т. *Система современных обществ* Москва, 1997, s. 408.

У другій половині ХХ ст. модернізація часто розглядалась як вестернізація, зважаючи на роль американської наукової школи та роль Західних суспільств у модернізації постколоніальних держав Азії та Африки. М. Михальченко аргументовано довів, що "поняття "модернізація" поширюється не лише на процеси переходу від традиційних суспільств до сучасних, а й на процеси вдосконалення сучасних соціумів. За аналогією з розвитком техніки і технологій, будь-який механізм (у тому числі й соціальний) можна вдосконалити, надаючи його функціям більшої ефективності. Тому модернізаційний підхід можна і треба поширювати також на розвинені суспільства. У цьому разі відпаде необхідність в аморфних концепціях "постмодернізації", які знижують чіткість політологічного, економічного і соціологічного аналізу³".

Нині безперспективною є як вестернізація без модернізації (руйнація традиційного суспільства), так і модернізація без вестернізації (виключно на підставі власної ідентичності). Наздоганяюча модернізація з паралельною наявністю вестернізації і модернізації набуває ознак класичного типу розвитку. Щоправда, і цей тип модернізації перебуває в стані деякої кризи з огляду на трансформацію самого Заходу, глобалізацію і сегментизацію зразків розвитку. Згідно з С. Хантінгтоном, новий перспективний напрямок розвитку полягає в тому, щоб на основі здійсненої вестернізації шукати власні культурні основи процесів модернізації.

Досвід модернізації твердить, що відбувається розгалуження модернізаційних типів: їх виявляється щоразу більше, і вони відповідають різним локальним можливостям. У наш час множинність модернізаційних підходів є нормою, а інваріантний взірець, до якого слід прагнути, все більше розмивається. Як зазначає Ш. Айзенштадт, практика реінтерпретації західного зразка розвитку на основі місцевих культурних особливостей і ідентичностей в умовах глобалізації набуває безперечної легітимності.

Незважаючи на майже двадцятирічну історію незалежного розвитку України, який у політичному та науковому дискурсах майже скрізь розглядається як "демократична трансформація", питання політичної модернізації та впровадження незалежного громадянського контролю за діяльністю всіх гілок влади, її підзвітності громадськості та, більш широко, – можливості громадянського залучення до процесу прийняття політичних рішень досі не втрачають свою актуальність.

Практичне значення цієї теми підсилюється тим, що за останній рік відбулась не лише зміна політичної еліти України, але й структурні зрушення у політичному процесі – реверс конституційно-інституційного дизайну гілок влади, зміна законодавчих правил формування органів місцевого самоврядування, впроваджується адміністративна, податкова, пенсійна реформи тощо. На нашу думку, йдеться про найбільш принципові реформи, пов'язані із суттєвою зміною у способі інтеракції владних структур із

---

³Михальченко Н. *Украинское общество...*, с. 39.

громадськістю. Для політичної модернізації першочергове значення має теоретичний аналіз і практичне розв'язання проблеми підвищення ефективності влади, раціоналізації політичних систем суспільства, забезпечення прав і свобод індивіда. Політична модернізація може здійснюватися доволі автономно від економічних та соціальних умов. Зрештою, останні також можуть здійснювати модернізаційний розвиток незалежно від політичної модернізації. Ця обставина формує предметне поле для модернізаційної поліваріативності, яка реалізується у політичному процесі.

Політичний процес, згідно з найпоширенішим енциклопедичним розумінням, є "динамічною ознакою функціонування політичної системи"⁴ і тому концептуально ширшим, ніж категорія "державна політика". До основних суб'єктів або акторів політичного процесу належать політичні інститути, основні з яких – держава і громадянське суспільство, а також політичні партії, громадські організації, групи по інтересах, ЗМІ, окремі громадяни⁵.

Саме категорія політичного процесу виявляє родовий зв'язок між поняттями "держава" та "громадянське суспільство". В ході політичного процесу відбувається змагання та обговорення ідей суспільного розвитку, вимоги соціальних груп та громадянських інституцій трансформуються в політико-управлінські рішення, здійснюється громадянський контроль за їхнім виконанням. Результатом ефективного політичного процесу є гармонізація інтересів, досягнення суспільної згоди щодо пріоритетів стратегії розвитку та легітимація державної політики щодо їхнього досягнення.

Але якщо політичний процес звужується до поняття державного курсу, монополізується державою, існує суттєвий ризик делегітимації влади, втрати суспільного консенсусу щодо змісту та напрямків реформ, що нею проводяться. Прикладом цього є події у Киргизстані, Тунісі, Єгипті, коли громадяни вдаються до масових протестів та виступів.

Коли йдеться про реформи, які є системними діями, націленими на стан зміни певного об'єкта⁶, у багаточисельних дослідженнях відзначається кілька ініціативних суб'єктів – від окремого політика, партії, групи до нації в цілому, але, не підлягає сумніву, що провідником та виконавцем реформи є держава (або її окремі органи), а реципієнтом – суспільство, окремі його підсистеми, інститути та групи.

Один з класиків теорії громадянського суспільства А. де Токвіль у праці "Демократія в Америці" чітко розділяє поняття держави, чи, частіше, уряду (government) та громадського життя (civil life)⁷. Отже, в аксіоматичному полі концепції громадянського суспільства "суспільний інтерес" не є тотожним "державному інтересу". Тому, будь-які заходи щодо модернізації або, принаймні, частковому реформуванню країни мають бути скоріш не діями суто

⁴ *Політологічний енциклопедичний словник*. ред. В. П. Горбатенко, Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. 2-е вид. : доп. і перероб. Київ, 2004. s. 423.

⁵ Ibidem, s. 423.

⁶ Ibidem, s. 512.

⁷ Токвиль А. *Демократія в Америці*. Москва, 1992. s. 114-127.

державної політики (у розумінні *policy*), а результатом *політичного процесу* (в динамічному розумінні *politics*).

Помітно, що дискурс сучасної української влади щодо модернізації має кілька основних тез: 1) пріоритетна та майже виключна роль держави в цьому процесі; 2) стабільність як обов'язкова умова проведення реформ; 3) применшення участі опозиції та громадянського суспільства як дестабілізуючого чинника у реформуванні.

Подібні тези дозволяють стверджувати, що модернізація та реформування розглядаються владними елітами як виправдання економічних та політичних негараздів та часто є приводом для консервації та централізації влади в руках одного лідера або політичної сили. Можна погодитися з тезою, яку висуває О. Новакова при порівнянні авторитарних та демократичних моделей реформування: Для авторитарної моделі "характерна підвищена роль політичного фактора, що обумовлюється недостатністю внутрішніх, органічних умов для модернізації. Саме тому держава та модернізаторська еліта мають певний час виступати ініціаторами й організаторами політичного процесу⁸".

Ще однією причиною, яка призводить до трактування модернізації як державного, а не суспільного завдання, є невиправдана сакралізація чинника стабільності, його соціальної значущості. Для того, щоб досягнути неоднозначність і амбівалентність цього критеріального орієнтира, достатньо сформулювати просте риторичне запитання: чи зацікавлене суспільство (не його окремі представники, корпоративні групи, клани і т.п., а суспільство в цілому) в стабілізації корупції і злочинності, антинародної соціально-економічної політики і розбазарювання за безцінь основних фондів, варварського відношення до природокористування й екології в цілому? Згідно з більшістю соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України, Центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Інституту проблем управління ім. О. Горшеніна, Фонду "Демократичні ініціативи", ці проблеми в суспільній думці відзначаються як такі, що мають бути подолані, змінені першочергово.

Значного поширення набуло уявлення про трансформацію як глибинну якісну зміну суспільства, котра не завжди сприяє стабільності, а часом викликає навіть дестабілізацію та руйнування. Натомість модернізація визначається як успішна трансформація, що обумовлює прогресивний розвиток. Попри аргументаційну зручність, таке твердження не зовсім і не завжди відповідає дійсності.

Річ у тім, що модернізація хоч і прагне досягти суспільної стабілізації, але обов'язково на новому, якісно вищому рівні розвитку. Тобто вона практично ніколи не супроводжується стабілізацією існуючих соціальних структур, навпаки, намагається їх дискредитувати й дезорганізувати, оскільки лише в

---

⁸ Новакова О. *Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації* "Політичний менеджмент". 2006, Спеціальний випуск, с. 84

цьому разі доцільність модернізаційних перетворень набуває ознак переконливої, неухильної потреби.

Модернізація супроводжується суперечливою взаємодією між процесом диференціації ролей, статусів і функцій у соціальній системі та їх інтеграцією на новому функціонально-інструментальному рівні. В результаті функціональність на "виході" системи під час модернізації не відповідає рівню вимог, який необхідний на "вході". Власне, це й зумовлює дестабілізаційну напругу. Можна стверджувати, що дестабілізація є своєрідною ціною, котру суспільство сплачує за оптимізацію своїх функціонально-інструментальних можливостей на якісно вищому рівні розвитку, перехід до якого відбувається засобом дестабілізації і загалом спростування попереднього рівня.

Зрештою, що слугує причиною не надто адекватних розмежувальних ліній між трансформацією як нестабільністю та модернізацією як ефективною стабілізацією соціуму? Насамперед, некоректно визначена критеріальна ознака сутнісної демаркації. Насправді основу розмежування складає не чинник стабільності, а формально-змістовний аспект: якщо трансформація є зміною, переглядом і ротацією функціонально-інструментальної форми існування, то модернізація передбачає змістовну, світоглядно-телеологічну і парадигмальну перебудову життєдіяльності.

У контексті реформування значущих сфер життя України, яке, на нашу думку, дійсно є нагальним та необхідним, важливо враховувати їхню мету, масштаб, механізми, потенційні переваги та ризики. Нині на рівні теоретичного дискурсу існує жорстке протистояння між *інституційною* та *ідеаційною* парадигмами модернізації. Між іншим, як зазначає А. Фатінков, "з плином часу вірогідність їх позитивного синтезу аж ніяк не зростає. Скоріше можна констатувати посилення конфронтації між ними⁹". Утім, зазначене концептуальне протистояння базується переважно на інерції самого протистояння, а не на несумісних світоглядно-функціональних принципах і способах досягнення модернізаційної мети.

Насправді ж ці концептуальні підходи не стільки взаємовиключають, скільки взаємодоповнюють один одного: адже пролог будь-якої модернізації неможливий за відсутності ідеаційної складової, реалізація якої на практиці набуває плоти й крові лише в разі належного інституційного забезпечення. Отже, в такому разі доречно вести мову не про "або/або", а про "і/і". Традиційними орієнтирами будь-яких реформ є підвищення якості суспільних послуг (включаючи державні), економічність та ефективність суспільного сектора. Дослідники виокремлюють також операційні цілі реформ (продуктивність), цілі вдосконалення (реінжиніринг) адміністративних процесів, зростання потенціалу політичної та адміністративної систем, ідеологічні цілі¹⁰.

⁹ Фатінков А. Н. *Кто должен править: люди или законы, массы или личности. Антология экзистенциальной автократии.* // Полис. – 2005. – № 2. – с. 158.

¹⁰ Pollit C., Bouckaert G. *Public Management Reform: a comparative analysis.* – Oxford University Press, 2000, s. 98-99.

У більшості європейських країн реформи державного управління здійснюються у контексті так званого нового державного (публічного) менеджменту (New Public Management (NPM)). Це своєрідна адаптація успішних управлінських технологій бізнесу до цілей управління в суспільному секторі. Один з експертів у галузі нового державного менеджменту Р. Бен визначає NPM як "...колекцію тактик і стратегій, націлених на подолання неефективності, властивої традиційної моделі державного сектора¹¹...". До того ж NPM ґрунтується на принципах широкої участі інститутів громадянського суспільства у прийнятті державних рішень, гнучкості, дерегуляції внутрішніх взаємодій і використанні ринкових механізмів у зовнішніх взаємодіях.

Означені принципи декларуються у Програмі реформ України на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", націлену, передовсім, на надання послуг населенню, поліпшення їх якості як основної мети політико-управлінської діяльності, а також підвищення можливостей самоорганізації громадян для задоволення соціальних потреб, та тлумачаться у національній доповіді "Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015"¹².

Основною умовою самоорганізації виступає динамічна стабільність, створення якої є завданням урядового, економічного та урядового силових блоків під контролем парламенту (у т.ч. опозиції), громадськості, ЗМІ. На сьогодні однією із суттєвих вимог часу є перехід від владно-стримуючих ознак взаємодії держави і суспільного середовища до управлінсько-активуючих форм взаємодії. Таким чином, процес реформування вимагає не лише політичної стабільності та "сильної", спроможної до легітимного примусу держави, а й посилення ролі громадянського суспільства, які перебувають у взаємодії. М. Долішній у цьому відношенні констатує, що "успішне реформування економіки держави в цілому, формування ефективної системи управління на національному та регіональному рівнях неможливе без становлення громадянського суспільства¹³", а на думку І. Мазура, саме «формування громадянського суспільства є тим завданням, яке потрібно враховувати під час розробки реформ в Україні»¹⁴.

Враховуючи думки щодо ролі громадян у реформуванні власної країни, на наше переконання, модернізація в цілому (а політико-адміністративна особливо) ґрунтується на концепції "доброго управління" ("good governance"), яка виступає практичною нормою для більшості демократичних держав та ціннісним орієнтиром для тих країн, які прагнуть наблизитися до цього табору. Документи Програми розвитку ООН, говорячи про "добре урядування", розглядають його як практику економічної, політичної й адміністративної

¹¹ Behn R.D. *Rethinking Democratic Accountability*. Washington, 2001, s. 26.

¹² *Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь*. – За ред. В. М. Гейця [та ін.]. – Київ. – 2010.

¹³ Долішній М. І. *Регіональна політика на рубежі XX – XXI століть: нові пріоритети*. Київ. – 2006. – с. 115.

¹⁴ *Адміністративно-територіальна реформа: завдання, шляхи реалізації, критерії ефективності* : матеріали «круглого столу». – За ред. З. С. Варналя. Київ, 2005, с. 52.

влади з управління справами держави на всіх рівнях, що поєднує механізми, процеси й інститути, через які громадяни виражають свої інтереси, реалізують свої законні права, виконують обов'язки"¹⁵.

Серед основних ознак "доброго врядування" можна виокремити:

- участь всіх громадян у прийнятті державних рішень (безпосередньо або опосередковано);
- верховенство права (чесність і неупередженість правових структур, особливо тих, які забезпечують дотримання прав людини);
- прозорість (свобода інформації; її повнота й доступність для всіх);
- узгодженість (дотримання балансу інтересів для досягнення консенсусу з основних питань суспільного життя);
- справедливість (рівні можливості для всіх громадян);
- результативність і дієвість (максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян);
- підзвітність (уряд, приватний бізнес і структури громадянського суспільства підзвітні громадськості й інституціональним носіям прав);
- стратегічне бачення (лідери й громадськість виходять із довгострокових перспектив управління й розвитку особистості)¹⁶.

Схему, що, на нашу думку, можна використовувати не лише при аналізі, а й при реалізації такого значущого різновиду політичного процесу як реформи із врахуванням принципів "good governance" надали Г. Алмонд і Г. Пауелл¹⁷. Вони показали, що на *першій фазі артикуляції індивідуальних і групових інтересів* носієм функції їхнього виразу виступають групові об'єднання, якими можуть виступати групи інтересів, громадські організації, профспілки тощо.

Етап агрегації інтересів учасників політичного процесу пов'язана вже здебільшого з діяльністю політичних еліт та партій. Тут відбувається селекція і об'єднання в єдину партійно-політичну позицію різнорідних інтересів індивідів і груп.

При *виробленні політичного курсу* інтегруючу роль грають представницькі та законодавчі інститути, які формують колективні рішення. Наприклад, в більшості парламентів (навіть біпартійних) вироблення та ухвалення ключових для всієї нації рішень здійснюється при певній інституційній згоді провладних депутатів і опозиції.

Етап реалізації ухвалених рішень пов'язаний головним чином з функціонуванням інститутів виконавчої влади, які організують для цього належні заходи і знаходять необхідні ресурси.

Етап контролю і арбітражу в рамках політичного процесу відноситься до діяльності інститутів судового і конституційного нагляду, що виконують функції усунення протиріч між організаціями і групами на базі норм, визнаних

---

¹⁵ *Good Governance and Sustainable Human Development*. [w:] Governance for Sustainable Human Development. A UNDP Policy Document [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magnet.undp.org>

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ *Comparative Politics Today: A World View*. Ed. by Almond G., Powell G. : 6th ed., N. Y, Harper Collins Publishers, 1996, s. 9-10.

усіма. Також цей етап включає спроможність окремих громадян та їх об'єднань надавати оцінку механізмам та результатам комплексу політичних заходів, що впроваджується.

Безумовно, українська практика не дозволяє говорити про реальне втілення ознак "good governance" та моделі політичного процесу Алмонда та Пауелла у вітчизняній політиці. На сьогодні держава декларує цілий ряд механізмів залучення громадян до прийняття рішень, однак більшість з них не працюють належним чином. Як слушно зазначив на початку 2000-х років М. Михальченко, "якщо замість реальної модернізації створюється віртуальний образ модернізації, на додаток ще й спотворений деякими факторами реальності, то замість останньої з'являється штучно створений образ модернізації – своєрідний гомункул, який витлумачується як модернізація, імітуючи реальність. Замість реальних реформ в Україні повноцінно функціонують міфи і віртуальні образи, які відіграють роль реальності, котра претендує на статус повноцінної. У світі віртуальної модернізації відбуваються дискусії про шляхи і засоби реформ, приймаються закони і укази, натомість реальність залишається непорушною. Реформи перетворюються на міф, економіка падає, а демократія і правова держава мають ознаки мрії"¹⁸.

На думку авторів національної доповіді "Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015", основними причинами цього є невміння і небажання представників влади керуватися в роботі певними принципами і переходити до процедур публічної політики, визнавати організації громадянського суспільства рівними партнерами і проводити з ними консультації. З іншого боку, відзначається пасивність і відсутність професійної готовності самої організованої громадськості вести професійний діалог щодо вироблення державної політики¹⁹.

Крім того, істотною перешкодою на шляху ефективної модернізації є та обставина, що "в Україні ще соціально не оформилася сила, спроможна самостійно очолити процес модернізації. Нинішній підприємницький прошарок – це переважно люмпен-буржуазія з досить низьким культурно-освітнім рівнем, яка не розуміє особливостей свого становища в суспільстві, тих обмежень, що впливають з нього, а також своїх обов'язків"²⁰. Звичайно, існують і цілком об'єктивні труднощі й проблеми модернізації, оптимізації функціональних можливостей сучасного українського соціуму. На них, зокрема, наголошує О. Новакова: "Особлива складність суспільних перетворень в Україні полягає в тому, що українське суспільство здійснює потрібну трансформацію: одночасно виконуються завдання ринкового реформування економіки, демократизації та створення національної держави"²¹.

¹⁸ Михальченко Н. *Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы.* – К., 2001, с. 65.

¹⁹ *Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь...* с. 212.

²⁰ Михайловська О. *Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні.* // Політичний менеджмент. – 2006, № 3. – с. 81–88.

²¹ Новакова О. *Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації ...* с. 83.

Дійсно, громадянське суспільство, яке, за задумом, мало б бути передумовою політичної демократії, саме залежить від політико-правових інститутів і культури суспільства. На думку А. Колодій, воно не могло бути впроваджене так швидко, як хотілося, і у тій послідовності, на яку сподівалися²². Його розвиток, згідно з "ефектом трьох годинників" Р.Дарендорфа²³ та висновками Ф. Фукуями, вимагає змін суспільної свідомості, на які можна чекати десятиліттями²⁴.

Проте, на нашу думку, ігнорування з боку влади можливості співпраці із інституціями (або квазі-інституціями) вітчизняного громадянського суспільства, експертними та професійними групами як потенційно "слабкого" або неорганізованого партнера містить у собі цілу низку ризиків. Серед них можна назвати неефективну формалізацію реформ, пов'язану із відсутністю соціального капіталу для корінних змін, збільшення акцій протесту, можливості стихійних виступів громадян, делегітимацію базових державних інститутів, засудження з боку європейської та світової спільноти тощо.

У якості базових мінімальних механізмів взаємодії держави та громадянського суспільства, що мають бути задіяні в українському політичному процесі, ми можемо назвати *громадську ініціативу, громадську експертизу та громадський контроль*.

Громадська ініціатива полягає у зверненні до органів влади щодо певних суспільних інтересів та проблем і наданні пропозицій відносно їх вирішення.

Громадська експертиза (ми використовуємо цей термін у широкому значенні) базується на можливості громадян та організацій отримувати інформацію про політику, що впроваджується та планується, обговорювати її, надавати суспільну та експертну оцінку і пропонувати корективи.

Громадянський контроль передбачає транспарентність та підзвітність влади, публічну перевірку громадянським суспільством діяльності держави на відповідність проголошеним нею цілям, коригування цієї діяльності і самих цілей, підпорядкування політики держави, діяльності її органів і посадових осіб інтересам суспільства.

Усі названі механізми виходять із фундаментальних прав громадянина, які вже гарантуються Конституцією України та Законами "Про об'єднання громадян", "Про доступ до публічної інформації", "Про місцеве самоврядування", низці державних Програм та Концепцій і вимагають не фундаментальних змін у законодавстві держави, а, скоріше, корегування повсякденних практик владних інституцій.

Отже, на нашу думку, залучення інституцій громадянського суспільства до політичного процесу в цілому та реформування зокрема хоча б в окресленому

²² Колодій А. Ф. *На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні*. – Львів, 2002, с. 38.

²³ Дарендорф Р. *Квадратура круга: як виникає політична культура*. // Политическая наука в России. Интеллект, поиск, реальность. – 1998. – № 4. – с. 63-75.

²⁴ Фукуяма Ф. *Соціальний капітал*. "Часопис «І»" [Електронний ресурс]. – 2008. – № 58. — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>

мінімальному обсязі, сприяло б створенню соціального капіталу, необхідного для впровадження та підтримки нововведень як в економічній, так і в ціннісно-ідеологічній площині. На думку Ф. Фукуяма, соціальний капітал приносить користь, що виходить за межі економічної сфери. Він є критично важливим для здорового громадянського суспільства – групи й асоціації, що перебувають між сім'єю та державою. Вважається, що громадянське суспільство, яке після падіння Берлінської стіни перебувало у полі значного інтересу у колишніх комуністичних країнах, є критично важливим для успіху демократії. Соціальний капітал дає змогу різним групам у межах складного суспільства об'єднуватися для захисту тих своїх інтересів, які в іншому випадку можуть держава просто могла б проінтрорувати²⁵.

Резюмуючи, можемо дійти **висновків**, що політичний процес в Україні набуває парадоксальних рис: потреби реформування країни, з одного боку, вимагають "сильної" інституційно-скоординованої державної влади. Але, щоб досягти плідних результатів, в їх основу має бути покладений принцип, висловлений ще в середині 19 сторіччя Дж. Ст. Міллем – "відсутність шкоди (або, принаймні, її максимальне зменшення) від діяльності будь-якої інституції для інших громадян".

Отже, модернізація значною мірою вимагає також відповідно розвиненого громадянського суспільства, яке забезпечило їхню суспільну ефективність, що призводить до неможливості виключення громадських інституцій із політичного процесу і необхідності соціального діалогу.

Тема захисту суспільного загальногромадянського інтересу через формування незалежної системи громадської ініціативи, експертизи та контролю за владою могла б бути реальним і конкретним порядком денним в ініціації загальногромадянського діалогу.

Метою такого діалогу могла б бути підготовка своєрідного пакту між новим урядом та представниками громадськості про взаємопорозуміння, базові спільні інтереси та принципи політики щодо їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Behn R.D. Rethinking Democratic Accountability. Washington, 2001.
2. Comparative Politics Today: A World View / Ed. by Almond G., Powell G. : 6th ed., N. Y, HarperCollins Publishers, 1996.
3. Good Governance and Sustainable Human Development. [w:] Governance for Sustainable Human Development. A UNDP Policy Document [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magnet.undp.org>.
4. Lerner D. Coleman J., Dore R. Modernization [w:] International Encyclopedia of the Social Sciences. NY, 1968, Vol. 10.
5. Pollit C., Bouckaert G. Public Management Reform: a comparative analysis. Oxford University Press, 2000.

²⁵ Ibidem.

6. Адміністративно-територіальна реформа: завдання, шляхи реалізації, критерії ефективності : матеріали "Круглого столу". – За ред. З.С. Варналія. – Київ, 2005.
7. Дарендорф Р. Квадратура круга: как возникает политическая культура // Политическая наука в России. Интеллект, поиск, реальность. – 1998. – № 4. – с. 32.
8. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети. – К., 2006.
9. Колодій А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. – Львів, 2002.
10. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3. – с. 56-58.
11. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К., 2001.
12. Новакова О. Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації // Політичний менеджмент: спеціальний випуск. – 2006. – с. 18-22.
13. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / За ред. В.М. Гейця [та ін.], К. – 2010. – с. 24-27.
14. Парсонс Т. Система современных обществ. – М., 1997. – с. 19-24.
15. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. В. П. Горбатенко, Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкін. 2-е вид. : доп. і перероб. – К. – 2004. – с. 356.
16. Токвиль А. Демократия в Америке. – М. – 1992. – с. 114-127.
17. Фатинков А.Н. Кто должен править: люди или законы, массы или личности. Антология экзистенциальной автократии. // Полис. – 2005. – №2. – с. 198.
18. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. // Часопис "І" [Електронний ресурс]. – 2008. – 58. — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>

Подано до редакції 4 лютого 2011 року

Біденко Ю.М.

Модернізація України в контексте кризисна: роль государства и гражданского общества

В статье рассматриваются реформы как разновидность политического процесса, в который, исходя из его стратегических целей, должно быть активнее включено гражданское общество. Базируясь на принципах нового публичного менеджмента и «надлежащего управления», а также ,принимая во внимание реальный уровень развития гражданского общества в Украине, автор предлагает перечень его минимальных необходимых функций в процессе реформирования.

Ключевые слова: модернизация, реформы, политический процесс, гражданское общество, новый публичный менеджмент, «надлежащее управление», социальный капитал.

Bidenko Yu.M.

Modernisation of Ukraine in the context of the crisis - the role of government and civil society

In the article reforms are considered as a type of political process, in which, according to its strategic goals, civil society should be included actively. Based on the principles for new public management and good governance and taking into account real level of Ukrainian civil society development, author suggests its minimal necessary functions in the reforming processes.

Keywords: modernization, reforms, political process, civil society, new public management, good governance, social capital.

Біденко Юлія Михайлівна – кандидат політичних наук, зав. кафедри соціального управління та права Харківського соціально-економічного інституту.